

Grijă pentru cei morți în cultul și spiritualitatea ortodoxă*

Drd. Constantin STRUGARIU

Abstract: Prin dragostea lui Iisus Hristos se fundamentează între cei vii și cei adormiți o legătură pe care moartea nu o poate desface. Legătura vie a iubirii unește pe toți membrii Bisericii lui Hristos, pe cei ai Bisericii luptătoare cu cei ai Bisericii cerești, precum și cu locuitorii iadului care n-au pierdut speranța Împărăției cerurilor. În virtutea acestei comuniuni, cei vii au o serie de datorii față de cei adormiți: să se roage pentru ei și să facă fapte de milostenie, pentru că dacă nu iubim pe morți, nu iubim nici pe Domnul care iubește pe repausați ca membri vii ai Bisericii Sale. Cei vii au datoria de a se ruga pentru cei adormiți, pentru că rugăciunile noastre aduc folos celor adormiți.

Cuvinte-cheie: *grijă pentru cei morți, cultul și spiritualitatea ortodoxă, legătura dintre cei vii și adormiți, rugăciunile pentru cei adormiți, slujbele funebre, viața veșnică*

Doctrina Bisericii despre starea sufletelor după moarte

Moartea, în concepția creștină, este despărțirea sufletului de trup și ea este denumită în Sfânta Scriptură în diferite moduri: „ieșire din lume” (*Luca* 9, 31; *2 Petru* 1, 15), „sfârșit” (*Matei* 10, 22; 24, 13; *Evrei* 13, 7), „despărțire” (*2 Petru* 1, 15), „dezlegare de legăturile trupului” (*Filipeni* 1, 23), „eliberare” (*2 Timotei* 4, 6), „somn” (*Fapte* 13, 26) sau „adormire” etc¹.

* Studiu publicat original în Revista *Biserica Ortodoxă Română*, anul CI (1983), nr. 9-10, pp. 679-691.

¹ Cf. MACARIE, *Introducere în Teologia Ortodoxă*, în traducere românească de Arhim. Gherasim Timuș, vol. II, București, 1885, p. 671; Pr. prof. dr. Ene BRANIȘTE, „Gânduri despre viață, moarte și nemurire, în lumina Sfintei Scripturi”, în *Almanahul Parohiei Ortodoxe Române din Viena*, 1975, pp. 62-68.

Moartea este un moment necesar, prin care se face trecerea din viața pământească în eshaton, acolo unde se reveleză sensul deplin al existenței pământești².

Pentru primii creștini, moartea n-a mai reprezentat „nici trecerea în neantul (neființa) Nirvanei budiste, nici locul de groază și de întuneric în care rătăcesc fără odihnă umbrele sau fantomele morților, ca în tartarul păgân evocat în *Dialogurile* lui Lucian sau în *Purgatoriul și Infernul* lui Dante, nici măcar șeoul din vechea religie a evreilor, ci trecerea într-o existență superioară, în care sufletul credinciosului își găsește liniștea și fericirea eternă în nemijlocita apropiere de Hristos, pe care L-a adorat în viață; iar mormântul devine patul de odihnă pe care țărâna noastră așteaptă, încrezătoare, la adăpostul crucii lui Hristos, învierea pentru viața veșnică, al cărui începător și chezășuitor s-a făcut Cel a treia zi înviat din morți”³.

Prin Hristos moartea capătă un sens pozitiv; în Hristos moartea este învinsă și se restabilește comuniunea cu Dumnezeu. „Spaima de moarte arată că ea nu e un fenomen cu totul natural, ci că s-a produs ca un fenomen contrar naturii, ca o slabire a comuniunii cu Dumnezeu, Izvorul vieții”⁴.

Sfânta Scriptură și Sfinții Părinți vorbesc atât despre o viață fericită, cât și despre o viață nefericită, care urmează după judecata particulară sau după cea universală. Astfel, ni se spune: „Noi toți trebuie să ne înfățișăm înaintea scaunului de judecată al lui Hristos, ca să ia fiecare după cele ce a făcut prin trup, ori bine, ori rău” (2 Corinteni 10, 10).

Există două judecăți: una particulară, care are loc imediat după moarte, și o judecată universală, care se va face la sfârșitul veacurilor. Scrierile patristice ne mărturisesc că fericirea de care se vor bucura sufletele după judecata universală va fi cu mult superioară aceleia care urmează după judecata particulară. Sfântul Ioan Hrisostom fericește pe adormitul întru Domnul, episcopul Filogonie, pentru că „s-a mutat la viața netulburată, unde vasul nu mai suferă naufragiu, unde nu mai e întristare, nici durere (*nec ullam animi depreciationm aut dolorem*), unde nu sunt boli și patimi și pricini de păcate, unde nu mai e al meu și al tău, acest cuvânt rece, care introduce în viață toate relele și

² Pr. prof. dr. Dumitru STĂNILOAE, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. III, București, 1978, p. 213.

³ Pr. prof. dr. Ene BRANIȘTE, „Zilele pentru pomenirea generală a morților, din cursul anului bisericesc ortodox”, în: *Mitropolia Olteniei*, an 1963, nr. 7-8, p. 538.

⁴ Pr. prof. dr. Dumitru STĂNILOAE, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, p. 218.

a născut nenumărate războaie”. Îl fericește că, lăsând cetatea aceasta, s-a urcat la o altă cetate, la cea a lui Dumnezeu, și părăsind Biserica aceasta, petrece în cea a celor născuți și scriși în cer și lăsând sărbătorile noastre, s-a mutat la sărbătorile îngerilor⁵. Chinurile care vor urma după judecata particulară sunt numai o anticipare a celor care vor fi după judecata universală. Acesteia îi va urma „veacul cel fără de sfârșit”, în care și sufletul și trupul vor fi părtașe la fericire sau la chinuri. Sufletele sfinte, care în timpul vieții pămîntești sunt expuse încă la cădere, vor dobândi la învierea obștească starea cea neschimbă și asemenea cu Dumnezeu⁶.

Sufletele drepților văd fața lui Hristos; de altfel, ele se văd și întreolaltă, ele laudă slava lui Dumnezeu și slujesc înaintea tronului dumnezeiesc.

Legătura spirituală dintre cei vii și cei morți. Rugăciunile celor vii pentru cei morți (*Communio sanctorum*)

Prin „comuniunea sfinților” înțelegem „legătura nevăzută, dar strânsă, care există între cei vii și cei morți”⁷. Legătura este posibilă datorită naturii duble a omului: suflet și trup. Astfel, omul „se găsește pe linia lumii văzute și a lumii nevăzute, formând un admirabil amestec din spirit și din materie” din ceresc și din pământesc, din veșnic și din temporal. Omul este legătura care unește pământul cu cerul⁸.

Iubirea intratreimică produce iubire și în sufletele celor drepți, mai ales că toți au fost recapitulați în Hristos. Iubirea drepților trebuie să se îndrepte atât spre cei de pe pământ, cât și față de cei plecați din mijlocul nostru, care au trebuință de ajutor. Sfinții ne ajută mai ales în cele ce privesc mântuirea noastră, ei sunt „prietenii” Mântuitorului (*Ioan* 15, 4) și ei au îndrăzneală către El: „Dacă rămâneți întru Mine și cuvintele Mele rămân întru voi, veți cere orice veți vrea și se va împlini vouă” (*Ioan* 15, 7).

În consecință, Biserica invocă pe sfinți și se roagă lui Hristos pentru noi. Ca oameni, ei nu au nimic, ci totul vine de la Hristos.

⁵ SFÂNTUL IOAN HRISOSTOM, *In Philogonium*, in Migne, PG, tom. 48, col. 749-750.

⁶ DIONISIE PSEUDO-AREOPAGITUL, *Ierarhia bisericăescă*, trad. în rom., de Pr. Cicerone Iordăchescu, Chișinău, 1932, p. 139.

⁷ Pr. prof. dr. Ene BRANIȘTE, *Liturgica specială*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1980, p. 473.

⁸ MITROFAN DE KONEWETS, *Viața repausaților noștri*, trad. în rom. de Iosif Gheorghian Mitropolit Primat, București, 1899, p. 32.

Comuniunea dintre membrii Bisericii luptătoare și cei ai Bisericii triumfătoare se face în chip duhovnicesc, prin rugăciunile pe care le facem ca Dumnezeu să le dea iertare păcatelor și odihnă cea veșnică⁹. Baza comuniunii dintre cei vii și cei morți este Iisus Hristos¹⁰.

Prin dragostea lui Iisus Hristos se fundamentează între cei vii și cei adormiți o legătură pe care moartea nu o poate desface. „Legătura vie a iubirii unește pe toți membrii Bisericii lui Hristos, pe cei ai Bisericii luptătoare cu cei ai Bisericii cerești, precum și cu locuitorii iadului care n-au pierdut speranța Împărăției cerurilor”¹¹.

În virtutea acestei comuniuni, cei vii au o serie de datorii față de cei adormiți: să se roage pentru ei și să facă fapte de milostenie, pentru că „dacă nu iubim pe morți, nu iubim nici pe Domnul care iubește pe repausați ca membri vii ai Bisericii Sale”¹². Cei vii au datoria de a se ruga pentru cei adormiți (cf. *Ioan* 14, 13; *Efeseni* 6, 18; *1 Timotei* 2, 1), pentru că rugăciunile noastre aduc folos celor adormiți (*1 Tesaloniceni* 4, 13; *1 Corinteni* 15, 19; *Evrei* 13, 7; *1 Ioan* 5, 16).

În antichitatea creștină, unii se botezau în locul membrilor decedați ai familiei, convinși fiind că, în acest mod, pot suplini lipsa botezului pe care cei adormiți nu l-au primit (vezi *1 Corinteni* 15, 29). Prin rugăciunile pe care Biserica le face pentru cei adormiți, există posibilitatea ca cei cu păcate mai puține, care se află în iad, să treacă pe treptele cele mai de jos ale raiului înainte de judecata finală. Tot prin rugăciunile Bisericii, cei de pe treptele inferioare ale raiului pot să urce mai sus, dat fiind faptul că ei intră într-o comuniune tot mai activă cu Hristos.

Acțiunea rugăciunii „presupune nu numai o mijlocire pe lângă Creator, ci o acțiune directă asupra sufletului, susceptibilă să-l facă demn de iertare”¹³.

Formele de exprimare a grijii pentru cei morți în antichitatea creștină

Datorită puternicei credințe în iminenta Parusie a Mântuitorului Iisus Hristos, când toți cei care au viețuit pe acest pământ vor înlătăruire, creștinii, încă

⁹ NICODEM (Episcop), *Semințe evanghelice pentru Ogorul Domnului*, vol. VIII, Neamț, 1933, p. 384.

¹⁰ MITROFAN DE KONEWETS, *Viața repausașilor noștri*, p. 34.

¹¹ MITROFAN DE KONEWETS, *Viața repausașilor noștri*, p. 49.

¹² MITROFAN DE KONEWETS, *Viața repausașilor noștri*, p. 50.

¹³ Sergiu BULGAKOFF, *Ortodoxia*, trad. rom. de Nicolae Grosu, Sibiu, 1933, p. 231.

din cele mai vechi timpuri, au manifestat o grijă deosebită pentru cei morți ai lor. Grijă aceasta ne este arătată în mod pregnant de cultul martirilor, ale căror trupuri erau înmormântate în locuri de cinstă și la mormintele lor se celebra Sfânta Liturghie în ziua de pomenire anuală. Așa de pildă, rămășițele pământești ale Sfântului Policarp, episcopul Smirnei, erau socotite a fi „mai de preț decât pietrele nestemate și mai scumpe decât aurul”¹⁴.

Unul dintre cele mai vechi documente care ne furnizează informații referitoare la cultul morților în primele veacuri creștine este *Tradiția apostolică* (Ἀποστολίκή παράδοσις), scrisă de Sfântul Ipolit Romanul și ajunsă la noi într-o traducere sau prelucrare mai târzie sub denumirea de *Rânduiala Bisericii egiptene* (Ägyptische Kirchenordnung)¹⁵. În capitolul 40 al acestei scrieri, intitulat „De locis sepulturae”, se spune: „...Oamenii să fie înmormântați în cimitire, serviciul acesta să se facă tuturor celor săraci; numai să se dea plata (covenită) celui care sapă mormântul și un dar celor care păzesc (cimitirul). Pe aceia care sunt acolo și săvârșesc lucrarea, episcopul să-i susțină, ca să nu fie o povară pentru cei ce vin în acele locuri”¹⁶.

Alt document al antichității creștine este cel intitulat *Constituțiile apostolice* (Διαταγαὶ τῶν ἀγίων ἀποστόλων διὰ Κλήμεντος τοῦ Ρωμαίων ἐπισκόπου τε καὶ πολίτου ἡ καθολικὴ διδασκαλία), menționate pentru prima oară de Sfântul Epifanie al Salaminei în ultimul sfert de veac IV. Autorul presupus este Clement Romanul, dar de fapt este vorba de o compilație redactată de un autor necunoscut, spre sfârșitul secolului IV¹⁷. Cartea a VIII-a cuprinde aşa-numita „Liturghie clementină”, în care găsim cereri speciale pentru cei adormiți, în cadrul eceniei pe care diaconul o rostește imediat după terminarea rugăciunii Anaforalei: „Să ne aducem aminte de sfintii martiri, ca să ne învrednicim să fim părtași ai luptei lor. Pentru

¹⁴ Ioan MIHĂLCESCU, *Scrierile Părinților Apostolici*, vol. I, Chișinău, 1927, p. 206; Ioan MIHĂLCESCU, „Cultul morților în Biserica primară”, în: *Biserica Ortodoxă Română*, anul 1924, nr. 11, p. 667.

¹⁵ Bernard BOTTE, *La Tradition Apostolique*, în col. *Sources Chrétiennes*, Paris, 1966, pp. 14-17; J. QUASTEN, *Monumenta eucharistica et liturgica vetustissima*, Bonnae, 1936, p. 26.

¹⁶ Bernard BOTTE, *La Tradition Apostolique*, p. 122.

¹⁷ H. LECLERCQ, „Communions Apostoliques”, în *Dictionnaire d'Archéologie chrétienne et de Liturgie*, tom. III, p. II, Paris, 1914, col. 2732, 2751. Vezi și Pr. prof. dr. Ene BRANIȘTE, „L’assemblée liturgique décrite dans les Constitutions Apostoliques et les différentes fonctions dans son cadre”, în vol. *L’assemblée liturgique et les différentes roles dans l’assamblée. Conférences Saint-Serge*, Roma, 1977, p. 93.

cei adormiți în credință să ne rugăm”¹⁸. În „Liturghia clementină”, aflăm și o rugăciune pentru sufletele celor adormiți, care conține multe expresii asemănătoare sau chiar identice cu cele pe care le întâlnim în rugăciunile rostite astăzi în cadrul diferitelor slujbe pentru cei morți. Textul rugăciunii este următorul: „Și pentru frații noștri adormiți în Hristos, să ne rugăm, pentru odihna acestora să ne rugăm, ca iubitorul de oameni Dumnezeu, Cel ce a primit sufletul lor să le ierte toată greșeala cea de voie și cea fără de voie și, milostiv și binevoitor fiind, să-i așeze în locul celor pioși, care odihnesc în sânurile lui Avraam, și Isac și Iacob, cu toți care din veac au bineplăcut Lui, de unde a fugit durerea, întristarea și suspinarea. Cel ce din fire ești nemuritor și fără de sfârșit, de care s-a făcut tot ce este nemuritor și muritor, Cel ce pe ființa aceasta cuvântătoare, pe om cetățeanul lumii, l-a făcut muritor la facerea lui și i-a făgăduit înviere, Cel ce pe Enoch și pe Ilie nu i-a lasat să încerce moartea, Dumnezeul lui Avraam și Isaac și Iacob, Dumnezeu nu al morților ci al viilor, deoarece sufletele tuturor la Tine trăiesc și duhurile dreptilor în mâna Ta sunt, pe care nu le atinge chinul, căci cei sfinți sub mânile Tale sunt, însuți și acum caută spre robul Tău acesta, pe care L-ai ales și l-ai primit în altă moștenire, și iartă de a păcatuit ceva fără de voie sau cu voie, și-i dă de pază îngeri binevoitori, și-l așează în sănul patriarhilor și al proorocilor și al apostolilor și al tuturor celor ce din veac au bineplăcut Tie, unde nu este durere, nici întristare nici suspin, ci locuința liniștită a celor pioși și starea pașnică a celor drepti și a celor ce văd în ea slava Hristosului Tău, cu care Tie, slavă, cinste și închinăciune, mulțumire și adorare și Duhului Sfânt în veci. Amin”¹⁹.

În privința soroacelor de pomenire a celor repausați, *Constituțiile apostolice* dispun: „Să se pomenească ziua a treia a morților cu psalmi, cu citiri și cu rugăciuni, din pricina Celui ce a inviat după trei zile. Și în ziua a nouă, pentru pomenirea celor rămași în viață și a celor morți. Și ziua a patruzecea, după pilda veche, căci aşa a jelit poporul meu pe Moisi. Și ziua anului spre pomenirea lui (a celui răposat) și să se dea săracilor din cele ce au fost ale lui, ca să-l pomenească”²⁰.

¹⁸ Ioan MIHĂLCESCU și Matei PÎSLARU, *Scrierile Părinților Apostolici*, vol. II, Chișinău, 1928, p. 246. Vezi și J. QUASTEN, *Monumenta eucharistica et liturgica vetustissima*, p. 228.

¹⁹ Ioan MIHĂLCESCU și Matei PÎSLARU, *Scrierile Părinților Apostolici*, vol. II, pp. 262-263.

²⁰ Ioan MIHĂLCESCU și Matei PÎSLARU, *Scrierile Părinților Apostolici*, vol. II, pp. 262-263.

De cultul morților erau legate în antichitatea creștină și agapele (*convivvia funebralia*), ale căror reminiscențe se păstrează până astăzi în praznicele și pomenirile făcute pentru morți, ca și împărțirea de hrană și îmbrăcăminte la sărmani²¹. Pentru cei care mureau în neleguiire nu erau primite niciun fel de pomeni: „Cât privește pe neleguiiți, de a-i da săracilor bunurile lumii, întru nimic nu-i vei ajuta (pe neleguiiți), deoarece cui îi era dușmănoasă neleguiuirea cât a fost în viață, vădit este că-i va fi și după moarte, pentru că la Dumnezeu nu este nedreptate”²².

Un alt document din vechea literatură creștină, în care găsim menționate rugăciunile pentru morți, este *Testamentum Domini nostri Jesu Christi* (*Διαθήκη τον Κυρίου ημών Ιησού Χριστού*), care pare să dateze, după toate probabilitățile, dintr-o perioadă posterioară sinodului niceean (325), fiind alcătuit de un autor de origine siriană, probabil aparținând unor cercuri monofizite²³. În Cartea I, capitolul 35, este redată ectenia rostită de diacon la Liturghie, care are și cererea aceasta: „Să ne rugăm pentru răpozații care s-au mutat din Biserică (care nu mai sunt aici), să le dăruiască lor Domnul loc de odihnă!”²⁴.

Iată un exemplu din dipticele *Anaforalei* (*versio arabica*) din același document mai sus citat: „Fă odihnă sufletelor acelora care au adormit, adu-ți aminte de aceia care împreună cu sfintii noștri Părinti au plăcut înaintea feței Tale, profeti, patriarhi, și de aceia care vin după aceștia, (adu-ți aminte) de aceia, de ale căror rugăciuni chiar noi însine ne-am învrednicii, a căror parte să fie în Împărăția Ta. Și acelora și tuturor, ale căror nume le-am pomenit, și pe fiecare în parte, pe care-i avem în cugetul nostru, odihnește sufletele lor în locul celor vii, în locul de unde au pierit întristarea inimii și durerea și suspinul, și dacă n-au fost liberi de nepăsare și nedreptate, de vreme ce natura (noastră) este omenească și în veac rămâne așa, Tu, Doamne, care ești bun și iubitor de oameni, iartă-le acestora (greșelile), pentru că nimeni nu este curat de păcat, chiar dacă a trăit o singură zi pe pământ”²⁵. Remarcăm frapanta asemănare dintre acest fragment de anaforă și dipticele Anaforalei

²¹ Nicodim MILAŞ, *Canoanele Bisericii Ortodoxe*, vol. II, p. I, Arad, 1934, p. 101.

²² Ioan MIHĂLCESCU și Matei PÎSLARU, *Scriserile Părinților Apostolici*, vol. II, p. 264.

²³ Cf. J. QUASTEN, *Monumenta eucharistica et liturgica vetustissima*, pp. 235-236. Vezi și Mgr. V. COSTIN, „Scrierea pseudo-epigrafică «Testamentum Domini» ca izvor pentru istoria cultului creștin”, în: *Studii Teologice*, anul 1965, nr. 3-4, p. 204.

²⁴ E. RAHMINI, *Testamentum Domini nostrui Jesu Christi*, Hildesheim, 1968, p. 87.

²⁵ J. QUASTEN, *Monumenta eucharistica et liturgica vetustissima*, p. 256.

Sfântului Vasile cel Mare. Probabil că această versiune arabă datează dintr-o epocă mai târzie și a suferit influențe din partea liturghiilor bizantine²⁶. Dacă se întâmpla să moară un sărac, Biserica era îndatorată să-i procure cele necesare pentru înmormântare. Dacă un străin nu avea loc de înmormântare, Biserica trebuia să i-l dea. Lucrurile rămase erau împărțite la cei nevoiași „spre ușurarea sufletului lui”²⁷.

La sfârșitul veacului al III-lea și începutul celui de-al IV-lea, circulau rugăciuni pentru cei morți atribuite Sfântului Ciprian (*orationes pseudocyprianae*)²⁸.

Comemorarea celor adormiți o aflăm și în alte documente din antichitatea creștină, ca de exemplu într-o variantă a Anaforalei Liturghiei Sfântului Marcu²⁹. Iată un fragment din această rugăciune: „Dă odihnă sufletelor acelor care au adormit. Pomenește (sufletele) acelora, a căror pomenire o facem astăzi și a acelora și ale acelora, ale căror nume le pomenim și ale cărora nu le pomenim; (pomenește numele) ortodocșilor Sfinților Părinților noștri și ale episcopilor și dă-ne nouă ca să avem partea și moștenirea cu ceata fericită a sfinților Tăi profeti, apostoli, martiri”³⁰.

Euchologiul lui Serapion, din veacul al IV-lea, în rugăciunea Anaforalei face amintire nominală de cei adormiți³¹.

În afara de documentele citate, pentru primele veacuri creștine, aflăm mărturii la mulți scriitori bisericesti care au trăit în epoca respectivă³². Origen spune că rugăciunile se fac numai pentru cei adormiți în nădejdea Învierii: „...De aceea (jertfim) facem rugăciuni închinante pomenirii celor care au adormit și facem amintirea tuturor celor sfinți și a părinților noștri și a prietenilor noștri întru credință”³³. La pomeniri erau invitate toate categoriile de creștini și ele se făceau pentru odihna sufletelor celor răpozați: „Fără îndoială, de vreme ce preoții s-au adunat, noi celebrăm, cler și credincioși împreună, pe cei

²⁶ Mgr. V. COSTIN, „Scrierea pseudo-epigrafică «Testamentum Domini» ca izvor...”, p. 207.

²⁷ E. RAHMINI, *Testamentum Domini nostrui Jesu Christi*, pp. 143, 145.

²⁸ Pr. prof. dr. Ene BRANIȘTE, „L’assemblée liturgique décrite dans...”, p. 539.

²⁹ Descoperită în 1928 de M. Andrieu și P. Collomp, ea prezintă asemănări vizibile cu Liturghia uzitată în Biserica Egiptului pe timpul Sfântului Atanasie (295-373). Vezi J. QUASTEN, *Monumenta eucharistica et liturgica vetustissima*, pp. 44 și 47.

³⁰ J. QUASTEN, *Monumenta eucharistica et liturgica vetustissima*, pp. 43 și 47.

³¹ J. QUASTEN, *Monumenta eucharistica et liturgica vetustissima*, pp. 48 și 63.

³² MACARIE, *Introducere în Teologia Ortodoxă*, Paris, 1860, pp. 672-771.

³³ ORIGEN, *Anonymi in Job Commentarius*, PG, tom XVII, col. 517, Berolini, 1844.

adormiți, invitând încă pe cei bogăți și pe cei săraci, sărutând pe cei nevârstnici și pe văduve, ca prăznuirea noastră să fie întru odihna sufletelor celor adormiți, a căror pomenire o celebrăm...”³⁴. Sfântul Macarie Alexandrinul ne dă mărturii clare cu privire la soroacele de pomenire a celor adormiți: „Într-adevăr, bine a păstrat Biserica acest obicei, ca să aducă jertfă și rugăciune pentru suflet în ziua a treia (după moarte). Într-adevăr, (este) bine că Biserica aduce liturghii și săvârșește jertfă (euharistică) pentru cel adormit a noua zi (după moarte)”³⁵. Sfântul Ioan Gură de Aur ne îndeamnă să venim în ajutorul răpoșaților noștri nu prin plânsete și bocete, ci prin psalmi, milostenii și slujbe: „Căci întru cinstea (pomenirea) celui adormit nu sunt lacrimile, nu sunt bocetele, ci cântarea imnelor și a psalmilor și viață desăvârșită. Vrei să ajuți pe cel adormit? Altele trebuie făcute: milostenii, binefaceri, slujbe”³⁶.

Evoluția formelor de exprimare a grijii pentru cei morți și viața religioasă creștină după secolul IV

În anul 313, împăratul Constantin cel Mare acordă libertate deplină religiei creștine. Începând de acum, trupurile martirilor sunt deshumate și transportate cu mare fast în biserici. Procesiunile erau impresionante: mulțimi immense de credincioși luau parte cu cântări de psalmi și ținând în mâini lumânări aprinse. Pe lângă cântarea psalmilor, au început să apară treptat rugăciuni și imne funebre de proveniență creștină³⁷. Ele își au originea în privighiul pe care-l făceau primii creștini în noaptea de sămbătă spre duminică sau în ajunul marilor sărbători.

O descriere sumară și o interpretare a unei slujbe de înmormântare ne-o dă Dionisie Areopagitul (sec. V). El ne spune că cei ce făceau parte din cler erau așezați în fața altarului, iar credincioșii ședeau înaintea „intrării preoților”. După ce episcopul rostea rugăciunile de mulțumire, diaconii citeau anumite părți din Sfânta Scriptură, care vorbesc despre învierea morților, și intonau apoi „cântările psalmistice”. La sfârșit se făcea sărutarea cea de pe

³⁴ ORIGEN, *Anonymi in Job Commentarius*, col. 517.

³⁵ SANCTI MACARII ALEXANDRINI, *Sermo de Exitu Animae Justorum et Peccatorum: quod modo separantur a Corpore, et in quo Statu manent*, PG, tom. XXXIV, col. 390.

³⁶ In Ioannem Homiliae, LXII, 5, PG, tom. 59, col. 348.

³⁷ Una dintre cele mai vechi rugăciuni din „Rânduiala slujbei înmormântării” este cea care începe cu «Dumnezeul duhurilor și a tot trupul (ο Θεός των πνευματών)», Cf. Pr. prof. dr. Ene BRANIȘTE, *Liturgica specială*, p. 491.

urmă și se turna undelemn peste trupul celui adormit³⁸ ceea ce însemna că decedatul „a luptat în luptele cele sfinte și s-a desăvârșit”³⁹.

Prin veacurile V-VI, catehumenii aveau permisiunea de a asista numai la partea de început a slujbei înmormântării; lor nu le era admisă prezența atunci când arhiereul rostea rugăciunile dedezlegare⁴⁰. Datorită *disciplinei arcane*, anumite părți din slujba înmormântării nu au fost consemnate în scris. Dionisie Areopagitul zice în acest sens: „În ce privește însă formulele sacramentale, nu este îngăduit să le explici în scris, nici să aduci la cunoștința obștească din cele tăinuite, înțelesul lor mistic și puterile cele ce Dumnezeu le dă pe temeiul lor”⁴¹. În cadrul slujbei înmormântării, psalmii au continuat să dețină un loc important⁴². În evoluția slujbelor funebre, un moment de seamă îl constituie veacurile VIII și IX, când o serie de imnografi, cum ar fi Sfântul Ioan Damaschin⁴³ († 754), Sfinții Teodor Studitul († 826) și Iosif Studitul († 830), ca și Sfântul Teofan Graptul († 843), au compus imne, în special canoane, care au intrat în cadrul slujbelor funebre, fiind utilizate și astăzi.

Sfântul Ioan Damaschin este autorul celor 8 idiomele din *Rânduiala înmormântării mirenilor*. Sfântul Teodor Studitul a compus canonul care se cântă în Sâmbăta lăsatului sec de carne (Moșii de iarnă) din *Triod*, frațele său, Iosif, are în *Octoih* un canon al morților (glas VI) la Utrenia de sămbătă; iar Sfântul Teofan Graptul a compus 4 stihiri pentru morți (glas IV) la stihoavna Utreniei de sămbătă, canonul morților (glas V) la Utrenia de sămbătă, 4 stihiri ale morților (glas VI), la stihoavna Utreniei de sămbătă, canonul din slujba înmormântării mirenilor⁴⁴ și mai multe stihiri din *Rânduiala înmormântării monahilor*. Se pare că și Sfântul Gherman, patriarhul Constanținopolului († 740), a compus mai multe imne funebre.

De prin veacul al VII-lea este atestată practica pomenirii generale a morților, care se face în sămbetele Postului Mare⁴⁵. Faptul că unele imne din

³⁸ DIONISIE PSEUDO-AREOPAGITUL, *Ierarhia bisericească*, p. 142.

³⁹ DIONISIE PSEUDO-AREOPAGITUL, *Ierarhia bisericească*, p. 149.

⁴⁰ DIONISIE PSEUDO-AREOPAGITUL, *Ierarhia bisericească*, p. 143.

⁴¹ DIONISIE PSEUDO-AREOPAGITUL, *Ierarhia bisericească*, p. 150.

⁴² SIMEON AL TESALONICULUI, *Tratat asupra tuturor dogmelor credinței noastre ortodoxe*, trad. rom. tip. de Toma Teodorescu, București, 1865, p. 244.

⁴³ Pentru imnele compuse vezi Pr. prof. Petre VINTILESCU, *Despre poezia imnografică din cărțile de ritual și cântarea bisericească*, București, 1937, p. 338.

⁴⁴ Pr. prof. Petre VINTILESCU, *Despre poezia imnografică din cărțile de ritual...*, pp. 375-376.

⁴⁵ Cf. Vasile MITROFANOVICI, *Liturgica Bisericii Ortodoxe*, Cernăuți, 1929, p. 203.

rânduiala slujbei care se cântă în sămbăta morților de dinaintea Duminicii Cincizecimii (Moșii de vară) au ca autori pe Sfinții Ioan Damaschin, Teodor Studitul și Teofan Graptul, ne dovedește că practica pomenirii generale a celor adormiți era temeinic îndătinată în veacul al VIII-lea⁴⁶.

Se pare că până prin secolul XIV ar fi existat numai o singură rânduială pentru slujba înmormântării, aceeași pentru preoți, monahi și mireni (copii și adulți) și ea ar corespunde astăzi Rânduielii înmormântării monahilor⁴⁷. Abia de acum înainte se vor stabili, încetul cu încetul, două rânduieli ale slujbei înmormântării: una pentru mireni și alta pentru preoți și diaconi, aceasta din urmă fiind probabil întocmită de patriarhul Filotei al Constantinopolului (secolul XIV). Rânduiala înmormântării copiilor a apărut cu un veac mai târziu (secolul XV)⁴⁸.

Formele actuale de exprimare a cultului morților în Ortodoxie

a. Slujbele de înmormântare

Slujbele rânduite de Biserici pentru cei morți, îndată după ieșirea sufletului, sunt: *Panihida* și *Rânduiala propriu-zisă a înmormântării*.

*Panihida*⁴⁹ (gr. πανηγύρις) este un rezumat sau o anticipare a slujbei înmormântării, care se oficiază în ziua morții, ori înainte de înmormântare, ori chiar în fiecare zi până la înmormântare.

Slujba înmormântării (Prohodul) are cinci rânduieli deosebite: *Rânduiala înmormântării mirenilor* (de la 7 ani în sus)⁵⁰, *Rânduiala înmormântării pruncilor și copiilor* (până la 7 ani)⁵¹, *Rânduiala înmormântării preoților și diaconilor de mir*⁵²; *Rânduiala înmormântării arhiereilor și călugărilor*⁵³ și *Rânduiala înmormântării în timpul Săptămânii Luminăte*⁵⁴.

În canonul morților din *Rânduiala înmormântării mirenilor* este arătată vremelnicia vieții pământești, faptul că omul, „făptură amestecată din

⁴⁶ Pr. prof. dr. Ene BRANIȘTE, „L’assemblée liturgique décrite dans...”, p. 543.

⁴⁷ Pr. prof. dr. Ene BRANIȘTE, „L’assemblée liturgique décrite dans...”, pp. 492-493.

⁴⁸ Pr. prof. dr. Ene BRANIȘTE, „L’assemblée liturgique décrite dans...”, pp. 492-493.

⁴⁹ Vezi rânduiala slujbei în: *Molitfelnic*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1976, pp. 157 §.u.

⁵⁰ *Molitfelnic*, pp. 157-190.

⁵¹ *Molitfelnic*, pp. 191-202.

⁵² *Molitfelnic*, pp. 203-242.

⁵³ *Molitfelnic*, pp. 237-256.

⁵⁴ *Molitfelnic*, pp. 243-252.

smerenie și din mărire”, este călător pe acest pământ, pentru că „noi pămânenii din pământ suntem zidiți și în același pământ vom merge...”.

Rânduiala înmormântării pruncilor este alcătuită din rugăciuni prin care se cere de la Dumnezeu ca să dea odihnă pruncului adormit și nu iertare de păcate: „Cuvântule al lui Dumnezeu, care ai sărăcit luând trup și ai binevoit a Te face prunc fără schimbare, rugămu-Te, aşază în sânurile lui Avraam pe pruncul pe care L-ai luat”⁵⁵. Rugăciunile de iertare sunt înlocuite printr-o altă rugăciune, prin care cerem ca sufletul adormitului prunc să fie sălășluit în sânul lui Avraam.

În *Rânduiala înmormântării preoților și diaconilor de mir*, condacul este urmat de 24 de tropare (icoase și condace), cum de altfel era vechea formă a condacelor, în general. Troparele se remarcă prin profunda cugetare asupra vieții de aici și asupra celei de dincolo.

Rânduiala înmormântării călugărilor, pare a fi cea mai veche dintre toate celealte și după această rânduială se face și înmormântarea arhiereilor; însă, au fost cazuri când unii dintre ei au fost înmormântați după *Rânduiala preoților de mir*⁵⁶.

b. Slujbele pentru pomenirea morților după înmormântare

După moartea unui credincios, Biserica continuă să se roage pentru el, să facă mijlociri la Dumnezeu în favoarea sa. Pentru pomenirea celor răposați Biserica a instituit trei rânduieli și anume: *Parastasul*⁵⁷, *Panaghia*⁵⁸, și *Litia mică pentru morți*⁵⁹.

Parastasul (gr. Παράστασις – a sta înaintea cuiva, a mijloci), mai este numit și *Panihida mare*. Propriu-zis, el este o prescurtare a rânduielii înmormântării.

Panaghia se ridică după ce s-au făcut pomenirile de 3, 9 și 20 de zile. Despre rostul Panaghiei, Sfântul Simeon al Tesalonicului spune că se ridică „spre ajutorul nostru, reprezentând (părticica) în toate părțile Treimea și Unitatea”⁶⁰.

⁵⁵ Stihiră din peasna I în *Aghiazmatar*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1976, p. 191.

⁵⁶ Pr. prof. dr. Ene BRANIȘTE, „L’assemblée liturgique décrite dans...”, p. 487.

⁵⁷ *Molitfelnic*, pp. 274-276.

⁵⁸ Rânduiala slujbei în: *Panihida*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1980, pp. 162-169.

⁵⁹ *Molitfelnic*, pp. 277-280.

⁶⁰ *Panihida*, p. 162.

Litia-mică pentru morți mai este numită *Trisaghion* sau *Panihida mică*, pentru că are aceeași rânduială cu slujba Panihidei, care se face la casa celui răposat, cu deosebirea că la ecenia pentru morți se face pomenirea generală a tuturor celor ce au adormit „în nădejdea învierii și a vieții veșnice”.

c. Soroacele pentru pomenirea morților și explicarea lor simbolică

Biserica Ortodoxă are îndătinate anumite zile sau termene (soroace) în care se face pomenirea individuală a celor adormiți în Domnul. Aceste soroace sunt următoarele: a treia zi după moarte, a noua zi, a patruzecea zi, la trei, șase, nouă și douăsprezece luni și apoi în fiecare an, până la șapte ani⁶¹. Aceste zile de pomenire au o origine destul de veche. Pe unele le găsim chiar la greci și la romani. Fiecare soroc are o explicație simbolică: în ziua a treia (τά τριτά) se face pomenirea celui răposat în cinstea Sfintei Treimi, sau pentru a treia zi când Mântuitorul a inviat din morți, dându-ne chezăria învierii noastre. Sfântul Macarie Alexandrinul spune că a treia zi sufletele celor decedați se ridică la cer, pentru că a treia zi Hristos a inviat din morți⁶². În ziua a noua (τά ἔβδομα) ne rugăm ca cel răposat să fie învrednicit de partea celor 9 cete îngerești și a celor 9 cete de sfinți; sau în amintirea ceasului al nouălea, când Mântuitorul Hristos, înainte de a-și da sufletul pe Cruce, a făgăduit tâlharului raiul. După cum Hristos s-a înălțat la cer a patruzecea zi (τά τεσσαράκοστα) după învierea Sa din morți, tot aşa și noi, la acest interval, facem parastas pentru ca și sufletul răposatului să se înalțe la lăcașurile cerești⁶³. Celealte soroace de trei, șase și nouă luni, sunt în cinstea Sfintei Treimi. Pomenirile anuale se fac după pilda vechilor creștini, care prăznuiau ziua morții martirilor prin celebrarea Sfintei Liturghii la mormintele lor. Cei șapte ani, în care numele celui adormit este pomenit, ne aduc aminte de cele șapte zile ale Creației⁶⁴.

Pomeniri generale ale morților se fac de două ori pe an: în sămbăta lăsatului sec de carne (Moșii de iarnă) și în sămbăta Duminicii Cincizecimii (Moșii de vară).

⁶¹ În unele părți, există obiceiul de a se face pomenire pentru morți și la 3 săptămâni, respectiv 20 sau 21 de zile.

⁶² „Iar a treia zi trebuie să se înalțe la ceruri sufletele tuturor creștinilor, pentru că a treia zi a inviat din morți Hristos Dumnezeul tuturor, pentru ca, prin învierea Acesteia, toți creștinii să adore pe Dumnezeul tuturor creaturilor”. SANCTI MACARII ALEXANDRINI, *Sermo de Exitu Animae Justorum et Peccatorum...*, PG, tom. XXXIV, col. 380.

⁶³ SIMEON AL TESALONICULUI, *Tratat asupra tuturor dogmelor credinței noastre ortodoxe*, p. 250.

⁶⁴ Pr. prof. dr. Ene BRANIȘTE, *Liturgica specială*, pp. 499-500 și Pr. prof. dr. Ene BRANIȘTE, „Zilele pentru pomenirea generală a morților, din cursul anului bisericesc ortodox”, pp. 541-545.

d. Pomenirea morților la Sfânta Liturghie și în alte sfinte slujbe

Sfânta Liturghie constituie mijlocul cel mai eficace pentru mijlocriea noastră către Dumnezeu, în favoarea celor adormiți. Sfântul Simeon al Tesalonicului zice: „Celor adormiți le sunt mai de folos liturghiile, iar celelalte (pomenirile și milosteniile) îi ajută mai puțin; pentru că omul, murind, nu mai păcătuiește, iar prin jertfă se împărtășesc cu Hristos, se umple de dumnezeiasca veselie, de dar, și se izbăvește, cu dumnezeiasca milă, de toată durerea. Deci, mai înainte de toate, să se facă Liturghie pentru dânsii. După aceea, de vor avea avuție, să se facă și răscumpărare robilor, milostenie săracilor, zidiri de sfinte biserici și altele, care sunt spre mântuirea lor”⁶⁵. Așadar, de efectele sfînțitoare ale jertfei euharistice beneficiază și cei răposați, „care n-au atins desăvârșirea pe pământ, deci au încă nevoie de sfîntire”⁶⁶.

În cadrul Sfintei Liturghii se face pomenirea celor adormiți mai întâi la *Proscomidie*, prin rugăciunea pe care o rostește preotul când scoate și miridele pentru morți: „Pentru pomenirea și iertarea păcatelor tuturor celor din veac adormiți”⁶⁷. A doua pomenire se face în cadrul *Liturghiei catehumenilor* prin ectenia „Miluiește-ne pe noi, Dumnezeule” și rugăciunea „Dumnezeul duhurilor și a tot trupul”. Trei pomeniri ale celor adormiți se fac la Liturghia euharistică: la vohodul mare, la dipticele care se rostesc în cadrul rugăciunii Anaforalei⁶⁸ și la turnarea miridelor în Sfântul Potir cu rugăciunea: „Spală, Doamne, păcatele celor ce s-au pomenit aici”. În cadrul Vecerniei și Utreniei se fac, de asemenea, pomeniri generale pentru cei morți.

Datini, credințe, rituri și obiceiuri locale în legătură cu cultul morților la români

Datinile și obiceiurile românilor legate de cultul morților sunt extrem de bogate și variate. Nu ne vom opri decât asupra unora, pe care le socotim mai semnificative.

⁶⁵ Vezi Pr. prof. dr. Ene BRANIȘTE, *Explicarea Sfintei Liturghii*, Curs dactilografiat pentru doctoranzii Secției Practice, București, 1979-1980, p. 12.

⁶⁶ Pr. prof. Ene BRANIȘTE, *Explicarea Sfintei Liturghii după Nicolae Cabasila*, București, 1943, p. 137.

⁶⁷ Vezi *Liturghier*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1980, pp. 94-96.

⁶⁸ Vezi *Liturghier*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1956, pp. 140-150, 222; Pr. prof. Petre VINTILESCU, „Rugăciunea dipticelor sau a pomenirilor de la Sfânta Jertfă euharistică”, în: *Biserica Ortodoxă Română*, anul 1962, nr. 7-8, pp. 663 §.u.

În sânul poporului nostru este puternic înrădăcinată credința că moarte cuiva este prevestită de anumite semne: spargerea unui obiect din casă, zbaterea ochiului, căderea dinților în vis, comportamentizar la animalele din gospodărie, etalatul cucuvelei (numită pasarea morților) etc⁶⁹.

În unele părți ale Transilvaniei există obiceiul ca banii pentru Maslu să se strângă de la mai multe familii, în credința că darul celor buni înaintea lui Dumnezeu, va fi bine primit⁷⁰. Celui ce este gata să moară i se dă lumânarea în mână; prin unele sate din Bucovina se pun în mâna muribundului două lumânări, una dintre ele urmând a fi dusă în lumea de dincolo, unei rudenii care a murit fără lumânare⁷¹.

Când cel aflat pe patul de moarte și-a dat obștescul sfârșit, prin unele locuri se obișnuiește a se lăsa ferestrele deschise sau cel puțin ușile, pentru ca sufletul să aibă pe unde ieși.

Un obicei general este așezarea în mâna celui adormit a unei mici cruci făcută din ceară, ca să-l apere de diavoli, asemenea unui veritabil scut, atunci când va trece prin vămile văzduhului⁷². Pentru plata vămilor se pun, în unele sate din Muntenia, 24 de parale în sânul mortului. Alții aşază la fereastră o cană cu apă și o bucată de pâine, în credința că sufletul mănâncă din ele. Cei care sunt prezenți la priveghi trebuie să vegheze cu strășnicie ca nimic necurat să nu se apropie de mort; în caz contrar, el devine strigoi. Credința aceasta este caracteristică unor zone din Transilvania și Bucovina⁷³.

De multe ori, în concepția populară, ritualul înmormântării a fost interpretat ca un fel de nuntă, de aceea, la înmormântarea fetelor sau a flăcăilor, era obiceiul de a se pune vătășei⁷⁴ (tineri care poartă un brad sau un băț împodobit cu o basma neagră, în fruntea alaiului înmormântării – n. r.).

O veche datină, moștenită de la romani, constă în însoțirea alaiului funebru de cântecul duios și trist al fluierului și buciumului. Pentru pomenirea morților este îndătinată, mai ales în Moldova, aşa-numita „Sâmbătă a părinților”, dinaintea Duminicii lăsatului de sec pentru Postul

⁶⁹ Simion Florea MARIAN, *Înmormântarea la români*, Studiu etnografic, Edițunea Academiei Române, Lito Tipografia Carol Göbl, Bucuresci, 1892, p. 4.

⁷⁰ Simion Florea MARIAN, *Înmormântarea la români*, p. 19.

⁷¹ Simion Florea MARIAN, *Înmormântarea la români*, pp. 26-33.

⁷² Simion Florea MARIAN, *Înmormântarea la români*, p. 78.

⁷³ Simion Florea MARIAN, *Înmormântarea la români*, p. 193.

⁷⁴ Simion Florea MARIAN, *Înmormântarea la români*, p. 253.

Mare⁷⁵. Prin Muntenia există obiceiul ca, în Joia Mare, să se facă focurile morților⁷⁶. La români există ideea că milosteniile și pomenile cele mai bine primite sunt cele ce se fac în ziua sâmbetei⁷⁷, care, de altfel, este rânduită de Biserici drept ziua săptămânală pentru pomenirea morților.

Ierurgiile pentru morți ca mijloc și prilej pentru pastorație

Slujbele pentru morți sunt momente de deosebită importanță pentru desfășurarea pastorației individuale și colective în același timp⁷⁸.

Preotul, în calitatea lui de *minister Christi et Ecclesiae*, este dator să cunoască bine toate stările din parohia sa, toate bucuriile și durerile credincioșilor săi. Nu numai să le cunoască, dar să și participe la ele. Atunci când află că unul dintre enoriașii săi este grav bolnav, preotul fără să aștepte ca să fie chemat, să meargă la casa acestuia pentru a-i citi cele rânduite în slujba la ieșirea cu greu a sufletului, învățând și pe cei ai casei să se roage împreună cu el. Preotul va încuraja pe cei prezenți și va arăta purtarea de grija a lui Dumnezeu pentru toți oamenii. Grijă de căpătâi a păstorului sufletesc trebuie să fie aceea de a mărturisi și împărtăși pe cel care greu se luptă cu moartea⁷⁹ și, în general, pe cei bolnavi, pentru ca sfârșitul să nu-i prindă nepregătiți. Cu prilejul citirii stâlpilor, sau la slujba înmormântării, preotul va adresa condoleanțe familiei întristate, manifestându-și părerea de rău pentru cel dispărut. Va arăta că adevărata pietate față de morții noștri ne-o arătăm prin fapte bune, prin milostenie și prin împlinirea rânduielilor pe care Biserica le-a stabilit pentru sufletele celor decedați. Stâlpii constituie un bun prilej pentru combaterea superstițiilor și a diferitelor practici necreștine care sunt împărtășite în tradiția populară din unele părți⁸⁰. Niciodată adevăratul păstor sufletesc nu se va mărgini numai la săvârșirea strictă a slujbelor funebre; o predică bine pregătită este de mare folos, dacă avem în vedere că la înmormântări participă și oameni

⁷⁵ Simion Florea MARIAN, *Sărbătorile la români*, vol. I, București, 1898, p. 257; C. RĂDULESCU-CODIN, *Sărbătorile poporului*, București, 1909, pp. 26, 32-33.

⁷⁶ Simion Florea MARIAN, *Sărbătorile la români*, vol. II, București, 1899, pp. 270-276; C. RĂDULESCU-CODIN, *Sărbătorile poporului*, pp. 44-45.

⁷⁷ Tudor PAMFILE, *Sărbătorile de vară la români*, București, 1910, p. 5.

⁷⁸ N. BRÂNZEU, *Păstorul și turma*, Lugoj, 1930, p. 270.

⁷⁹ Protos. Gh. BĂBUȘ, „Ierurgiile ca mijloc și prilej de pastorație”, în: *Studii Teologice*, anul 1954, nr. 9-10, p. 537.

⁸⁰ Pr. Marin APOSTOL, „Despre «stâlpii» care se citesc la morți”, în: *Glasul Bisericii*, anul 1957, nr. 4-5, pp. 272-277.

care frecventeaază mai rar biserica sau aproape deloc⁸¹. Nu e recomandabil a se folosi în predică lauda peste măsură, pentru că acest fapt produce un efect negativ⁸². Când decedatul a fost un om activ și cu o viață morală deosebită, el va fi dat ca exemplu bun de urmat și pentru cei rămași în viață.

Importanța cultului morților în viața religioasă ortodoxă și în activitatea misionară a Bisericii

În viața Bisericii noastre, cultul morților⁸³ are o importanță deosebită, „constituind una dintre manifestările caracteristice și esențiale ale vieții religioase ortodoxe”⁸⁴. Ceremoniile funebre ne duc cu gândul la lumea de dincolo și gândul nostru asemenea fumului de tămâie, se înalță către Dumnezeu. Cântările sfinte pe care le auzim ne impresionează într-atât, încât ajungem să le deprindem și să le cântăm în casele noastre⁸⁵.

Slujbele funebre au un întreit scop: soteriologic, catehetic și pedagogic. Prin ele, Biserica urmărește „nu numai să ajute pe morți, ci și să mângâie pe cei rămași în viață, să le ușureze durerea, să le amintească nestatornicia lucrurilor pământești și să le întărească speranța și credința în nemurirea sufletului și în învierea morților, dogme de căpetenie ale credinței creștin-ortodoxe”⁸⁶. De altfel, cultul a fost mijlocul prin care popoarele ortodoxe au cunoscut și Sfânta Scriptură și scrierile Sfinților Părinți⁸⁷.

Învățăturile eshatologice, îmbrăcate în frumoasa haină a imnelor din rânduiala înmormântării, sunt mult mai accesibile pentru mintea credincioșilor.

Cultul morților își exercită funcția sa catehetic-pedagogică prin predică, prin texte scripturistice (pericope din Apostol și Evanghelie, versete din Psalmi) și, în fine, prin imne de profundă cugetare teologică. Trebuie să subliniem că imnele Bisericii noastre sunt însăși credința ortodoxă cântată⁸⁸.

⁸¹ Pr. D. VONIGA, *Activitatea pastorală a preotului în parohie*, Arad, 1926, pp. 41-47.

⁸² Pr. D. VONIGA, *Activitatea pastorală a preotului în parohie*, p. 42.

⁸³ Pr. prof. dr. Ene BRANIȘTE, „Cultul ortodox ca mijloc de propăvăduire a dreptei credințe, a dragostei, a păcii și a bunei înțelegeri între oameni”, în: *Studii Teologice*, anul 1953, nr. 9-10, p. 635.

⁸⁴ Pr. prof. dr. Ene BRANIȘTE, *Liturgica specială*, p. 473.

⁸⁵ Ilie BELEUȚĂ, *Convorbiri asupra legăturilor Bisericii cu credincioșii pe baza Molitfelnicului*, Sibiu, 1922, p. 59.

⁸⁶ Pr. prof. dr. Ene BRANIȘTE, *Liturgica specială*, p. 473.

⁸⁷ Pr. prof. dr. Ene BRANIȘTE, *Liturgica specială*, p. 630.

⁸⁸ Pr. prof. Petre VINTILESCU, „Funcțiunea catehetică a Liturghiei”, în: *Studii Teologice*, anul 1949, nr. 1-2, p. 21.

Săvârșirea cu evlavie a slujbei înmormântării „cu etalările ei de o duioșie până la lacrimi, au fost adeseori singurele motive care au influențat sufletul, determinând întoarcerea omului înstrăinat în sânul Bisericii lui Iisus Hristos”⁸⁹.

Cultul morților a favorizat în cel mai înalt grad menținerea unor strânse legături între credincioși și Biserică, datorită grijii ancestrale pe care omul a avut-o față de morții săi. De aceea, cultul morților este și va fi pe mai departe un mijloc eficace de a aduna și a păstra pe cei credincioși la sânul Bisericii strămoșești.

Title: The care for the dead in the orthodox cult and spirituality

Author: Constantin STRUGARIU (PhD cand.)

Abstract: Jesus Christ's love makes fundamental a connection between the alive and those fallen asleep, that death cannot unbide. The intense connection of love joins together all the members of Christ's Church, those belonging to the struggling Church to those belonging to the heavenly Church as well as to the inhabitants of hell, who did not lose hope for the heavenly Kingdom. By virtue of this communion, the alive perform some obligations for those fallen asleep: to pray for them and to make deeds of charity, because if we do not love the dead, we do not love the Lord Who loves those that have taken rest, as living members of His Church. The alive have a duty to pray for those fallen asleep, because our prayers are for the good of the departed.

Keywords: *the orthodox cult and spirituality, the care for the dead, the connection between the alive and those fallen asleep, the funeral offices, the eternal life*

Summary: The communion between the members of the struggling Church and those of the triumphant Church is spiritually achieved, by the prayers that we elevate, for the Lord to forgive their sins and give them the eternal rest. The basis of the communion between the alive and the dead is Jesus Christ.

Jesus Christ's love makes fundamental a connection between the alive and those fallen asleep, that death cannot unbide. The living connection of love joins

⁸⁹ Spiridon CÂNDEA, *Hristos și mântuirea sufletească a orășenilor*, Sibiu, 1939, p. 155.

together all the members of Christ's Church, those belonging to the struggling Church to those belonging to the heavenly Church as well as to the inhabitants of hell, who did not lose hope for the heavenly Kingdom.

By virtue of this communion, the alive perform some obligations for those fallen asleep: to pray for them and to make deeds of charity, because if we do not love the dead, we do not love the Lord Who loves those that have taken rest, as living members of His Church. The alive have a duty to pray for those fallen asleep, because our prayers are for the good of the departed, as shown in the numerous scriptural fragments presented in this study.

The most ancient written sources of the Tradition of our Church are presented, that refer to the commemoration of those fallen asleep, such as variants of the Anaphora in the primary liturgies (the clementine Liturgy, Saint Mark's Liturgy), the writings of the apostolic fathers – Polycarp, bishop of Smyrna, Epiphanius of Salamis, Joseph the Roman, Origen and Athanasius –, the witnesses of the Holy Fathers and Church Writers – Basil the Great, John Chrysostomos, Cyprian of Carthage, Makarios of Alexandria, Dionysius the Areopagite –, the liturgical poetry of the Saints hymnographers – John of Damascus, Theodore the Studite, Joseph the Studite, Theophanes Graptos, Germanos and Philotheos, patriarchs of Constantinople –, which went into the composition of the funeral offices, being in use even today, aiming at the evolution of the forms of expression of the care for the dead and the christian religious life, from antiquity to the present.

Through the prayers that the Church makes for those fallen sleep, there is the possibility that they who have fewer sins and live in hell, to come to the lower stages of paradise before the last judgement. Always through the prayers of the Church, those on the inferior stages of paradise can go up, because they enter into a more active communion with Christ.